

پارتیان و ساسانیان،

رقیبان قدرتمند

• علی ططری

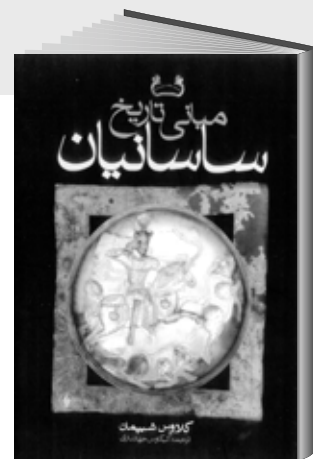

■ مبانی تاریخ پارتیان

■ کلاوس شییمان

■ هوشنگ صادقی

■ فرزانه روز، ۱۳۸۴، ۴۶۱ ص، ۲۰۰۰ تومان

■ مبانی تاریخ ساسانیان

■ کلاوس شییمان

■ کیکائوس جهاننداری

■ فرزانه روز، ۱۳۸۴، ۲۱۶ ص، ۲۵۰۰ تومان

آثار برگزیده راجع به ایران باستان نزد فارسی‌زبانان» و همچنین جبران «کمبود اطلاعات راجع به ایران باستان» است.

مبانی تاریخ پارتیان و مبانی تاریخ ساسانیان، دو کتاب از نویسنده و باستان‌شناس آلمانی، کلاوس شییمان^۱ است که توسط انتشارات مذکور به خوانندگان و پژوهشگران تاریخ ایران باستان ارائه گردیده است. از تحقیقات و آثار این نویسنده آلمانی چنین برمی‌آید که وی به شیوه نوین روش تحقیق در تاریخ و استفاده از منابع و اسناد دست‌اول پای‌بند بوده است. ارائه منابع تحقیق، بررسی زوایای مختلف تاریخی و ذکر موضوعات اجتماعی، فرهنگی و مردم‌سرزمین ایران در دوره‌های مورد نظر و نیز فصل‌بندی علمی موضوع از دیگر ویژگی‌های آثار اوست. همچنین تأکید نویسنده به استفاده از آخرین دست‌یافته‌ها و مطالعات باستان‌شناسی در فلات ایران از مهم‌ترین ویژگی‌های بارز آثار است، که از این منظر حتی می‌تواند الگوی مناسبی برای پژوهش‌ها و تحقیقات این دوره از تاریخ ایران باشد. در این مجال، به معرفی دو کتاب مورد بحث می‌پردازیم.

مبانی تاریخ پارتیان

پارتیان، قومی ایرانی بودند که نزدیک به پانصد سال در فلات ایران حکمرانی نمودند، اما متأسفانه به رغم مدت طولانی حکومت و اهمیت فرهنگ و تمدن ایران در دوره آنها، اسناد و شواهد مکتوب و غیرمکتوب چندانی از ایشان بر جای نمانده است. کمبود منابع این عصر، که ساسانیان نیز در محو آثار تمدنی آن نقش داشتند، و مهم‌تر از آن، وجود اغلب آثار به جای مانده از این دوره در خارج از مرزهای کنونی کشورمان،

مطالعات و پژوهش‌های نوین در موضوع ایران باستان با توجه به محدود آثار منتشر شده در این دوره، بسیار گرانسنگ است. به ویژه که این تحقیقات بر پایه مدارک و شواهد نویافته باشد. با توجه به کاوش‌های باستان‌شناسی در سال‌های اخیر و بررسی نتایج این کاوش‌ها، نیاز به ارائه گزارش و انتشار این بررسی‌ها بسیار ضروری به نظر می‌رسد.

در این راستا نشر فرزانه روز، مجموعه‌ای چهارجلدی تحت عنوان «مجموعه مطالعات ایران باستان» منتشر نموده است که در این مجال «مبانی تاریخ پارتیان» و «مبانی تاریخ ساسانیان» به خوانندگان معرفی می‌گردد. هدف ناشر از انتشار این مجموعه در دسترس قرار دادن «ترجمه مهم‌ترین و تازه‌ترین

موجب کم‌توجهی و حتی نادیده انگاشتن تاریخ پارتیان گردیده است. از سوی دیگر، بیشتر منابع پارتیان در قلمرو شوروی سابق و ازبکستان امروزی است، و همین امر، باعث شده است که مطالعات باستانشناسی مربوط به آثار و اشیاء باستانی این عصر به طور عمده به زبان روسی انتشار یابد و بدین روی، ترجمه این زبان هم برای محققان ایرانی و هم پژوهشگران غربی (عمدتاً اروپایی) به آسانی امکان‌پذیر نیست.

با این همه، به نظر می‌رسد انتشار هر مجموعه‌ای از مقاله، کتاب و پژوهش جدید و مستند در رابطه با تاریخ اشکانیان خود فرصتی است که باید آن را مغتنم شمرد و تحسین کرد. به ویژه که اگر این پژوهش به جنبه‌های مهم زندگی اجتماعی این دوره یعنی فرهنگ، اقتصاد، دین و ... پرداخته باشد.

کتاب مبانی تاریخ پارتیان، تألیف شییمان که توسط هوشنگ صادقی به فارسی ترجمه شده در زمره آثار مورد استناد دوره پارتیان است که بیشتر بر پایه تاریخ اجتماعی نگاشته شده است. این کتاب، «در واقع چکیده تمامی پژوهش‌های انجام گرفته در زمینه تاریخ پارتیان - اشکانیان بالاخص تاریخ سیاسی آن تا سال انتشار اثر در سال ۱۹۸۰ م. است»^۲ و به طور کلی هشت فصل دارد.

در فصل نخست، به معرفی منابع کتاب پرداخته شده است، که علاوه بر منابع کتبی، سکه‌ها و الواح، به آثار مکتوب به جای مانده از این دوره نیز اشاره دارد. در فصل دوم، به جغرافیای حکومت پارتیان پرداخته شده است، و از آنجا که در مطالعات تاریخی هنوز هم قلمرو فرمانروایی اشکانیان به طور دقیق مشخص نیست، در این فصل سعی شده است، قلمرو جغرافیایی پارتیان به صورت تقریبی مشخص شود. در فصل سوم، تاریخ پارتیان یعنی آغاز و سرانجام حکومت پارتیان به نقد و بررسی گذارده شده است. این فصل بیشترین حجم کتاب یعنی شصت صفحه از یکصد و شصت و چهار صفحه کل کتاب را به خود اختصاص داده است. در «جمع‌بندی» پایانی این فصل، نویسنده مدت امپراتوری پارتیان را با توجه به تحقیقات و بررسی‌های جدید «حدود چهارصد و هفتاد و پنج سال»^۳ می‌داند، که این مدت زمان قدری با مطالعات گذشته تفاوت دارد. در نهایت با این که «پارتیان موفق به ایجاد امپراتوری عظیمی با توانایی‌ها و کاستی‌هایی شده‌اند که ما تازه تصویر دقیق‌تری را به تدریج از آن به دست می‌آوریم»^۴ این بخش را به اتمام می‌رساند و به خواننده توجه می‌دهد که بحث در تاریخ اشکانیان هنوز باقی مانده است و این کتاب، پایان دانسته‌های محققان نیست.

در فصل چهارم، ساختار امپراتوری پارت با موضوعاتی همچون شرایط اجتماعی و تحولات جامعه پارت مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به کمبود منابع در مورد نظام اجتماعی عصر پارتیان، پرداختن هر چند کوتاه به این موضوع هم، می‌تواند

بسیار ثمربخش و راهگشای تحقیقات بعدی باشد. اقتصاد در شاهنشاهی پارتیان موضوع فصل پنجم کتاب است؛ در این فصل از کتاب به بررسی مبانی اقتصادی در زمینه کشاورزی، تجارت و دادوستد کالا و راه‌های تجاری دوره مورد نظر پرداخته شده است. سپاه، موضوع ششمین فصل کتاب است که در دو صفحه خلاصه می‌شود و در مبحثی کوتاه با اشاره به کمبود منابع در خصوص سپاه پارتی، به معرفی ارکان سپاه و فنون

کمبود منابع دوره پارتی، که ساسانیان نیز در محو آثار تمدنی آن نقش داشتند، و مهم‌تر از آن، وجود اغلب آثار به جای مانده از این دوره در خارج از مرزهای کنونی کشورمان، موجب کم‌توجهی و حتی نادیده انگاشتن تاریخ پارتیان گردیده است

نظامی پارتیان می‌پردازد. نویسنده در بخش هفتم، در مبحثی دو صفحه‌ای موضوع دین در دوره اشکانیان و ابهامات موجود در دین ایرانیان این عصر را مورد بررسی قرار داده است. هشتمین فصل کتاب، به مبانی هنر پارتیان اختصاص دارد. در این فراز از کتاب، برخی آثار هنری و ابنیه به جای مانده از این دوره، هنر پارتی برگرفته از عناصر چهارگانه «هلنیستی، بین‌النهرین، ایرانی و چادرنشینی پرنی»^۵ بوده است، معرفی می‌شوند.

در بخش پایانی کتاب، ضمایم آمده است که به ترتیب گاهشماری، کتابشناسی و نمایه را در برمی‌گیرد.

مبانی تاریخ ساسانیان

بر آمدن حکومت ساسانیان در ایران و غلبه آنان بر رقیبان قدرتمندشان نوید یک سلسله پایدار را می‌دارد. ساسانیان که خود را وارثان واقعی و به حق هخامنشیان می‌دانستند و عدالت شدیدی با اشکانیان داشتند، نسبت به دیگر سلسله‌های تاریخ ایران باستان، آثار مکتوب و غیر مکتوب بیشتری از خود به جای گذارده‌اند، که البته مهمترین دلیل آن نزدیکی زمان حکومت آنان به ماست و هم این که نویسندگان ایرانی، آثار مکتوب این دوره از طریق ترجمه‌ی عربی آنها محافظت نمودند. اما با این وجود، باید اذعان داشت که تحقیقات و پژوهش‌های صورت گرفته توسط محققان داخلی و خارجی در این زمینه محدود و

انگشت‌شمار است. حکومت چهارصد و اندی ساله ساسانیان، ناگفته‌های بسیاری دارد که برای بازگوشدنشان به مطالعات بسیار و کنکاش در آثار به جای مانده نیاز است. کلاوس شیپمان در اثر دیگر خود به نام «مبانی تاریخ ساسانیان» که توسط کیکاوس جهاننداری ترجمه شده است، به بررسی تاریخ و مبانی تاریخی ساسانیان پرداخته است. کتاب مبانی تاریخ ساسانیان به گفته نویسنده آن، «ادامه کتاب پارتیان است که در سال ۱۹۸۰

حکومت چهارصد و اندی ساله ساسانیان، ناگفته‌های بسیاری دارد که برای بازگوشدنشان به مطالعات بسیار و کنکاش در آثار به جای مانده نیاز است

م. تألیف شده است و ساختار و فصل‌بندی هر دو اثر مشابه یکدیگر است.^۷

مؤلف، پس از یک مقدمه‌ی کوتاه، در فصل اول به ذکر منابع تحقیق پرداخته است و مهمترین منابع دست اول را برای موضوع پژوهش خود، کتیبه‌های سنگی دوره ساسانی معرفی کرده است.^۸ در ادامه، به دیگر منابع موجود برای تحقیق در این دوره اشاره می‌کند. «تاریخ ساسانیان» عنوان دومین فصل کتاب است که از شش بخش آغاز، شاپور دوم، میان پرده، تجدید حیات دولت ساسانی، زوال دولت و جمع‌بندی موضوعات مطرح شده، تشکیل شده است. این فصل به نسبت مطالب، بیشترین حجم کتاب را به خود اختصاص داده است. سخن از عمر دولت ساسانی (۴۲۰ سال) و علل ضعف و زوال ساسانیان از دیگر مباحث مورد کنکاش نویسنده در این فصل است.^۹

در فصل سوم، «ساختار دولت ساسانیان» در دو بخش «از اردشیر تا قباد اول» و «از خسرو اول تا یزدگرد سوم» مورد تحلیل قرار گرفته است. «اقتصاد در دولت ساسانی» عنوان فصل چهارم کتاب است، که در چشم‌اندازی کوتاه به وضعیت کشاورزی به عنوان «مهم‌ترین عامل اقتصادی»^{۱۰} و همچنین محصولات عمده کشاورزی، حرف، تجار و تجارت ابریشم در ایران آن زمان می‌پردازد.

فصل پنجم، نقد و بررسی «دین در دولت ساسانی» همراه با «بهاامات دینی»^{۱۱} این دوره را در برمی‌گیرد. دین زرتشت،

زروان، مزدک و مانی مباحث محوری این فصل هستند. «سپاه» دولت ساسانی، موضوع ششمین فصل کتاب است که به تعداد و ارکان قشون ساسانیان پرداخته است. در آخرین فصل کتاب، نویسنده هنر دوره ساسانی را در نه بخش «هنر معماری، نقوش، برجسته‌سنگی، تزئینات گچبری، فلز کاری، پارچه، شیشه، سفالگری، حجاری و سکه‌ها» مورد بررسی قرار داده است. از ویژگی‌های بارز این فصل، آن است که علاوه بر پرداختن به شاخه‌های مختلف هنری، مؤلف در پاورقی به ذکر منابع به ویژه منابع لاتینی می‌پردازد و خواننده را با منابع خارجی معتبر آشنا می‌کند. بخش پایانی کتاب، به ضمایم (گاهشماری، کتاب‌شناسی و نمایه) اختصاص دارد.

پی‌نوشت:

۱. کلاوس شیپمان، مبانی تاریخ ساسانیان، ترجمه کیکاوس جهاننداری (تهران: فرزانه روز، ۱۳۸۴)، چکیده.

۲. «کلاوس شیپمان، در سال ۱۹۲۴م. در کیل، آلمان، متولد شد و بعد از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه، در رشته اقتصاد و حقوق در دانشگاه مونیخ و هامبورگ به تحصیل پرداخت. در سال ۱۹۵۳م. در فرانسه و انگلستان و در سال ۱۹۵۵م. در آمریکا تحصیلات خود را در تاریخ، حقوق، و علوم سیاسی ادامه داد، تا اینکه در سال ۱۹۷۵م. در رشته حقوق از دانشگاه هامبورگ دکترا گرفت. در طی مسافرت کاری که سال (۱۹۶۰-۱۹۵۹)م. به خاورمیانه داشت، مسیر تحصیلی وی به کلی تغییر کرد، و مطالعات خود را در رشته باستانشناسی پی گرفت. وی در سال ۱۹۶۱م. در رشته باستانشناسی خاورمیانه دانشگاه گوتینگن آغاز به تحصیل نمود و در سال ۱۹۶۹م. در رشته باستانشناسی خاورمیانه با گرایش ایران موفق به اخذ دکترا شد. او در کاوش‌های مختلفی در ایران شرکت نمود و از مهم‌ترین آثار وی آتشکده‌های ایران (برلن، ۱۹۷۱)، مبانی تاریخ پارتیان (دارمشتات، ۱۹۸۰)، مبانی تاریخ ساسانیان (دارمشتات، ۱۹۹۰) و نقش برجسته‌های الیمایی ایران از دوره اشکانی (با همکاری لویی واندنبرگ، لیدن، ۱۹۸۵) نام برد.» (تلخیصی از: کلاوس شیپمان، مبانی تاریخ پارتیان، ترجمه هوشنگ صادقی (تهران: فرزانه روز، ۱۳۸۴) ص ۱ و ۲.)

۳. کلاوس شیپمان، مبانی تاریخ پارتیان، ص ۱.

۴. همان، ص ۸۳.

۵. همان، ص ۸۳.

۶. همان، ص ۱۲۹.

۷. کلاوس شیپمان، مبانی تاریخ ساسانیان، ترجمه کیکاوس جهاننداری (تهران: فرزانه روز، ۱۳۸۴)، ص ۱.

۸. همان، ص ۳.

۹. همان، ص ۸۳.

۱۰. همان، ص ۹۵.

۱۱. همان، ص ۱۰۱.